

SEKÜLERLİK VE DİNDARLIK ARASINDA SIKIŞMIŞ MODERN BİR DEVLET OLARAK İSRAİL

CENGİZ BATUK*

RABİA MERT**

Israel as a Modern State Stuck between Secularity and Religiosity

Abstract: In this article, the current state in Israel which has been claimed to extend its roots thousands of years ago but emerged as a state about seventy years ago has been discussed. Israel was established in the face of antisemitic movements that began in the late 19th century, as a result of the activities of Zionism, which emerged with the intent of finding a home in Jews as a result of UN resolutions in 1948. The dilemmas based on religion and ethnicity in Israel are influential in every field from education to law.

* Doç. Dr., Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Dinler Tarihi ABD.
[cengiz.batuk@omu.edu.tr].

** Arş. Gör. Dr., Sinop Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Dinler Tarihi ABD.
[rabia_mert_26@hotmail.com].

On the one side there are differences between the Jews such as Ashkenazi and Sepharad, on the other side there are conflicts with the Arabs. With all its dilemmas, Israel accepts values like democracy, equality and freedom of religion but it is difficult to carry into effect the mentioned ones. The attitude of Israel towards religion and secularism for apprehending its situation in the modern era and the problems arising based on this situation should be known. Israel, although founded in a secular sense, is a component of the Jewish identity, so it cannot be completely removed from its ties with religion.

Keywords: Eretz-Yisrael, Ethnicity, Zionism, Secularism, Immigration/Aliya, Anti-semitism, Freedom of Religion, Multiculturalism.

Öz: Bu makalede, köklerinin binlerce yıl öncesine uzandığı iddia edilen ama yaklaşık yetmiş yıl önce bir devlet olarak ortaya çıkan İsrail'in günümüzdeki durumu ele alınmaktadır. İsrail, 1948 yılında BM kararları sonucunda ancak 19. yüzyılın sonlarında başlayan antisemitik hareketler karşısında Yahudilere bir yurt bulmak amacı ile ortaya çıkan Siyonizmin faaliyetleri neticesinde kurulmuştur. İsrail'de din ve etnisiteye dayalı ikilemler; eğitimden hukuka her alanda etkili olmaktadır. Bunların içinde bir tarafta Aşkenaz ve Sefarad gibi Yahudilerin kendi aralarındaki ayrılıklar diğer tarafta ise Araplar ile yaşanan çatışmalar bulunmaktadır. İsrail, bütün ikilemleriyle birlikte demokrasi, eşitlik ve din özgürlüğü gibi değerleri kabul etmekte, bunların uygulanmasında ise güçlükler yaşamaktadır. İsrail'in modern dönemdeki durumunu anlamak için din ve sekülerlik karşısındaki tutumu ve bunun sonucu olarak ortaya çıkan sorunlar bilinmelidir. İsrail, her ne kadar seküler bir anlayışla kurulmuş olsa da Yahudi kimliğini oluşturan bir unsur olması sebebiyle din ile bağlarından da tamamen uzaklaşmamaktadır.

Anahtar Sözcükler: İsrail Toprağı, Etnisite, Siyonizm, Sekülerizm, Göç/Aliya, Anti-semitizm, Din Özgürlüğü, Çokkültürlülük.

Giriş

İsrail, kuruluşundan bugüne bulunduğu bölgede hep çatışmanın içinde olmuş ya da çatışmalara sebep olmuştur. Bu noktada günümüzde İsrail'in yaşadığı pek çok soru ve sorunun bilinmesi, ayrıca modern bir devlet olarak kurulması itibarıyla hangi özellikleri taşıdığı ve bulunduğu bölge üzerindeki amaçlarının ne olduğunun anlaşılması önemlidir. Zaman içinde İsrail ve uygulamaları konusunda farklı yaklaşımlar ortaya çıkmıştır. İsrail'in dini ve teokratik bir devlet olduğu, devletin kurucu ideolojisi

olan Siyonizmin bütünüyle dini olduğu gibi bir takım iddialar ortada dolaşmaktadır. Dolayısıyla yazıda modern İsrail'in durumu ele alınırken bu problemlere de ışık tutulması hedeflenmektedir. Konunun doğru bir şekilde anlaşılması için çalışma birkaç başlık altında incelenmiştir. Bu başlıklardan ilkinde İsrail'in kendi içinde ve diğer halklarla yaşadığı çatışmalar ikincisinde İsrail'in kuruluşundan itibaren yüzleşmek durumunda kaldığı ikilemler diğerinde ise dinin devlet içindeki konumu, bunun topluma nasıl ve ne şekilde yansıdığı ifade edilmeye çalışılmıştır.

İsrail hakkında öncelikle belirtilmesi gereken husus, o dönemin milliyetçi anlayışlarına uygun şekilde onun Yahudi halkının ulus devleti olarak kurulmuş olmasıdır. Ancak o günümüzde etnik, dini, sosyal ve kültürel farklılıkları bulunan bir toplumdaki oluşmaktadır. Ayrıca İsrail, kuruluşundan bugüne hep çatışma içinde olması nedeniyle, öncelikle İsrail'in Ortadoğu'daki barış ve savaş ikilemindeki konumunu ifade etmek gerekmektedir. Sonrasında ise toplumda dini çerçevede tartışılan hususların bilinmesi önem arz etmektedir. Bu bağlamda İsrail'de ve İsrail ile ilgili tartışmaların etnisite, dini aidiyet, milliyetçilik ve göç kavramları çerçevesinde döndüğü görülmektedir. İsrail'de din ve vicdan hürriyetinin korunması garanti edilmekte bu da İsrail'in demokratik bir devlet olmasına bağlanmaktadır. Buna karşın İsrail hukukunda devletin Yahudi ve demokratik olduğu vurgulanırken resmi dininin Yahudilik olduğu ifade edilmemektedir.

Diğer taraftan Yahudi geleneğindeki bariz temalardan biri İsrail toprağına dönüş özlemidir. Bunun sonucu olarak da İsrail devletinin kuruluşunu ilke edinen Siyonizm, ideolojik söylem yanında geleneksel kaynakları fazlasıyla kullanmıştır. Bu ifade modern Siyonizmin dini kökleri nelerdir ve modern hayata etkileri ne şekilde olmuştur, sorularını beraberinde getirmektedir. Bu amaçla da İsrail'de din özgürlüğünün kapsamı ve din-devlet arası ilişkiler taşıdığı farklılık itibariyle incelenmeye çalışılmıştır. Belirtilen hususlar konunun araştırılmasının önemini göstermektedir.

1. İsrail'in Varolma Mücadelesi ve Yaşadığı Çatışmalar

Taşıdığı özellikleri itibarıyla 20. yüzyılın ortasında Filistin topraklarında bir İsrail devletinin nasıl ortaya çıktığı ya da çıkabildiğini anlamak önem arz etmektedir. Yaklaşık iki bin yıldır bölgede ciddi bir Yahudi nüfusu hemen hemen hiç olmamış, dünyanın diğer bölgelerine nazaran Filistin topraklarındaki Yahudi nüfusu müstakil bir devlet kuracak sayıya erişmemiştir. Kaldı ki kendilerinin böylesi bir çabaları da olmamıştır. Bunu daha çok Mesih'in gelişine ertelemeleri söz konusu olmuştur. Lakin 19. yüzyılda Avrupa'da alevlenen antisemitizm dalgası ve holokost sonrası Filistin topraklarının alternatif bir yerleşim yeri olarak öne çıktığı görülmektedir. Nitekim 1897'de Basel'de düzenlenen kongre sonrasında siyonistler bütün ilgilerini Filistin topraklarına yöneltmişlerdir.¹ Siyonist hareket gerek Avrupa'daki ve gerekse Rusya'daki Yahudi karşıtı olayları kendi amaçlarına uygun şekilde bağımsız bir Yahudi ulus devleti inşa etme noktasında kullanmıştır. Filistin'de yerleşim bölgeleri kurmaya başlayan Yahudi gruplar ilk olarak 1880'lerde gelmeye başlamıştır. Bunda da 1881'de Çarlık Rusyası'nda Yahudilere karşı başlayan şiddet hareketleri etkili olmuş ve böylelikle ilk aliya/göç başlamıştır.² Filistin'de bulunan Yahudilerin sayısının 1880'lerde 25.000'den az olduğu ve bu sayının 1915'te 83.000'e ulaştığı bilinmektedir.³ Nüfusun giderek artmasında bu

98

OMÜİFD

¹ Theodor Herzl, *Yahudi Devleti*, Sedat Demir (çev.), İstanbul: Ataç Yayınları, 2007, ss. 119-134, Theodor Herzl'in önderliğinde ilk Siyonist kongre 29-31 Ağustos 1897 tarihinde gerçekleştirildi. Tanınmış Yahudilerin hiçbiri Herzl'in yanında olmamasına rağmen o kongreye hakim oldu. Herzl, iki yüz bine yakın Yahudinin bulunduğu bu kongrede devlet kelimesi kullanmamış, milletler arası garantili bir Yahudi yurdundan bahsetmiştir. İsmi anmadan kurduğu bu devletin parlamentosu olacak komiteyi de kabul ettirmiş ve hareketin başına geçmiştir. Bu kongrede Siyonist hareketin amaçları, bu amaçlara ulaşmak için gerekli araçlar tespit edilmiştir.

² Yael Zerubavel, *Recovered Roots: Collective Memory and The Making of Israeli National Tradition*, Chicago: The University of Chicago Press, 1995, s. 13.

³ <http://www.jewishvirtuallibrary.org/population-of-israel-palestine-1553-present> [26.12.2017].

Aşağıdaki tabloda yıllara göre Filistin bölgesindeki nüfus dağılımı gösterilmiştir. Bu rakamlar Yahudilerin kendilerinin muhtelif kaynaklardan hareketle oluşturdukları bir tablodur:

göçler etkili olmuştur. İlk yoğun göçün yaşandığı Rusya'dan gelen göçmenlerin bir kısmı Rusya ve Polonya gibi ülkelerdeki Sosyalist hareketler içinde yer alan gruplardır. 1900'lerin başlarında Rusya'da başlayan sosyalist eylemler 1905'teki Kanlı Pazar olaylarında olduğu gibi işçi eylemleri zaman zaman aşırı şiddet kullanılarak bastırılır. Fakat aynı süreçte sağcı partiler ve Çarlık yanlısı gruplar; solculara, grevci işçilere ve özellikle Yahudilere karşı saldırılar düzenlemiştir. Hatta çoğu zaman Yahudiler doğrudan hedef olarak görülmüştür.⁴ Bu süreçte de kendilerini sosyalist olarak tanımlayan çok sayıda Yahudi zorunlu olarak Rusya'yı terk ederek Filistin topraklarına gelip yerleşmiştir. Çoğunlukla seküler-sosyalist olan bu gruplar ikinci yerleşim yerlerini oluşturmuşlardır. Diğer gruplar ise Birinci Dünya Savaşı öncesinde buraya gelenlerdir. İsrail'in kuruluşunda

	1553	1800	1915	1922	1945	1967	2005	2013
	Osmanlı Filistini			İngiliz Mandası		İsrail		
Müslümanlar		246,300	590,000	590,890	1,061,270	289,600	1,140,600	1,658,000
Yahudiler		24,000	83,000	83,794	553,600	2,383,600	5,313,800	6,042,000
Hıristiyanlar/ Diğerleri		21,800	17,000	82,498	149,650	103,100	261,600	318,000
Toplam	205,000	275,000	689,275	757,182	1,764,520	2,776,300	6,990,700	8,018,000

⁴ Rusya'da başlayan olaylarda hedef olarak seçilen Yahudiler için pogromlar (katliamlar) gerçekleştirilir. Rus Halk Birliği, Hakiki Ruslar ve özellikle Kara Yüzler adlı aşırı milliyetçi örgütler çok sayıda Yahudiyi sırf Yahudi olduğu için sosyalist olup olmadığına bakmaksızın öldürür. (Bk. V.İ. Lenin, *Seçme Eserler c. 3, 1905-1907 Devrimi*, S. N. Kaya (çev.), Ankara: İnter Yay. 1994, s. 315.) Lakin aynı süreçte Yahudi sosyalist harekette hatırı sayılır düzeyde örgütlenmeler gerçekleştirir. Minsk ve Odessa'da seküler bir Yahudi sosyalist partisi olan Bund/Bundism ve yine Yahudi Sosyalist İşçi Partisi 1906'da kurulur. Bund gibi kimi Sosyalist Yahudi gruplar Siyonizme karşı olmuşlar ve ayrı bir devletense çok kültürlü, çoklu etnisiteye sahip devletleri savunmuşlar ve Filistin'e göçe de karşı çıkmışlardır. Lakin bu hareketlerin etkilerinin az olduğu zamanla duruşlarında farklılıkların da olduğu gözlenmektedir. Siyonizme karşı olan sosyalistler olsa da 1911'de Siyonist İşçi Partisi ve 1917'de kurulan Birleşik Yahudi Sosyalist İşçi Partisi gibi Siyonizm yanlısı sosyalist hareketler de ortaya çıkmıştır. Bk. August Grabski, "on the Anti-Zionism of the Bund (1947-1972)", (August 10, 2005) *Workers' Liberty*, [10.10.2017]; Gershon C. Bacon, *The politics of Tradition. Agudat Yisrael in Poland 1916-1939*, Jerusalem: Magnes Press, Hebrew University, 1996, s. 200, 220, 221, 222, 331.

bölgedeki Yahudiler bunlardan oluşmaktadır.⁵ Gerek Filistin topraklarına yerleşen ve gerekse buldukları ülkelerde kalan sosyalist Yahudilerin bir kısmı Siyonizme ve Yahudilere özgü bir devlet fikrine karşı olmuştur. Sosyalist Yahudiler, sosyal adalet vurgusu temelinde Yahudi işçi sınıfını oluşturmaya çabalamışlardır. Siyonizm düşüncesi taşıyan kimse-ler 1919-1923 arası üçüncü aliya ile gelenlerin arasında bulunmuştur. Bu aliyaları 1920 ve 1930'larda Amerika ve Avrupa'dan gelenler takip etmiştir. Avrupa'dan gelenler ise Rusya'dan gelen göçmenlerden farklı olarak kapitalizmi ve özel sektörü vurgulayan anlayışı bölgeye taşımışlardır.⁶

Bölgeye gelen bu göçmenlerin hepsi siyonist olmasa da siyonist hareket kendini öne çıkarmayı başarmıştır. Bu nedenle de ilk başlarda siyonist hareket içinde seküler ve dini Yahudiler birlikte yer almıştır. Farklılıklara rağmen temel görüş taraflarca benimsenmiştir. Buna göre Siyonizm, geçmişteki gibi Yahudilerin birlikte yaşayabileceği bir hayat imkânı olarak görülmüştür. Hedef ise Filistin'de bir Yahudi yurdunun sağlanması olarak ifade edilmiştir. Burada şu hususun belirtilmesi gerekir ki Siyonizm, temelde geleneksel Yahudi düşüncesine sırtını dönmüş bir anlayıştır. Burada Yahudiler değişime çağrılmaktadır ve sürgündeki Yahudi hayat ve kültürü eleştirilmektedir. Dahası siyonist yorum, güçlü bir anti geleneksel özelliğe de sahiptir. Nitekim Siyonizm, geleneksel Yahudi hayatının değişimi, dini temaların bütünüyle ortadan kaldırılmasına bile yeniden yorumlanması ve Mesih anlayışının olumsuzlanması ile belirginleşmiştir. Bunun yanında bu anlayış içinde dindar siyonistler de bulunmaktadır ki onlar daha çok geleceğe tutunurken, seküler siyonistler geçmişin yeniden şekillendirilmesi ile ilgilenmişlerdir, denilebilir.⁷

Her şeyden önce şunu ifade etmek gerekiyor ki Siyonizm, bir Yahudi dini hareketi değildir. Siyonizm, Fransız İhtilâli sonrasında başlayan milliyetçilik dalgasının Yahudilik içindeki uzantısıdır. Bütün milliyetçi

⁵ Colin Shindler, *A History Of Modern Israel*, Cambridge: Cambridge University Press, 2013, s. 18.

⁶ Eliezer Ben Rafael And Stephen Sharot, *Ethnicity, Religion And Class In Israeli Society*, Cambridge: Cambridge University Press, 1991, ss. 26-27.

⁷ Zerubavel, *Recovered Roots*, ss. 14-15.

hareketler gibi ulus temelli bir devlet kurma fikrinden hareket eder. Avrupa ve başka ülkelerdeki milliyetçi hareketlerden önemli farkı bir toprak parçasına sahip olmadan bu ideolojinin ortaya çıkmasıdır. Diğer tüm milliyetçi hareketler büyük bir devletin içinde yaşayan azınlık unsurların kendi çoğunlukta oldukları bölgelerde bir devlet kurmayı hedeflemesi ile ortaya çıkmıştır. Yahudiler için sorun tam da burada başlamaktadır. Nitekim Almanya, Polonya ve Rusya gibi ülkelerde hatırı sayılır bir Yahudi nüfusu olsa bile o ülkelerde de devlet kuracak çoğunlukta oldukları bir bölge söz konusu değildir. Kaldı ki bu ülkelerde yoğun bir antisemitizm dalgası varken bunu bırakın gerçekleştirmeyi savunmak bile imkansızdır. Başka bir sorun da dünyanın her tarafına dağılmış ve iyi ya da kötü bir yaşam oluşturmuş insanların mevcut düzenlerini bozup bir yerde toplanmaya ikna etmektir ki bu da hiç de kolay olmayacaktır. Zira Yahudilerin önemli bir kısmı hala Yahudilerin tümüyle bir arada olmaları fikrini olası bir katliam durumunda tüm Yahudilerin yok olma riskini barındırdığı için doğru bulmamaktadırlar. Dolayısıyla Siyonizmin bu psikolojik eşiği de aşması gerekmektedir. Diğer taraftan bu psikolojiyi etkileyen önemli unsurlardan bir tanesi de Tanrının Tora'yı terk etmeleri dolayısıyla kendilerini kutsal toprakların dışına sürgüne gönderdiği ve Tanrı sürgünün bittiğini ilan edene kadar da bir daha o topraklara dönemeyecekleri, aksi bir davranışın da küfür sayılacağı şeklindeki inançlarıdır.⁸

Bununla birlikte ortada hızla gelişen milliyetçi akımlar ve garip bir şekilde çoğunlukla bu milliyetçi hareketlerin tetiklediği antisemitist dalgalar söz konusudur. Bu ortam yukarıda özetlediğimiz psikolojiye sahip Yahudileri de etkilemiş Siyonizm, İsrailoğlu soyuna mensup insanların kurtuluş hareketi olarak ortaya çıkmıştır ve yüzünü Tanah'tan çok Fransız İhtilâli ve Avrupa'ya dönmüştür. Siyonist sol görüş, Rusya sosyal devriminden etkilenirken siyonist sağ ise milliyetçi ve cumhuriyetçi ideolojilerin tesirinde kalmıştır. Bu iki ana görüş arasında önemli farklar bu-

⁸ Baki Adam, "Kutsal Toprak, Mesih ve Terör", *Dini Araştırmalar*, 2004, Cilt 7, Sayı 20, s. 65; *The Babylonian Talmud*, (eds.) Isidore Epstein, London: The Soncino Press, 1935, Ket-huboth, VIII, 111a.

lunmaktadır. Her iki grup da asimile olmayı, kimliklerinden uzaklaşmayı doğru bulmamaktadır. Ancak Avrupa kökenli siyonist hareket bunun her şeyin Yahudilere göre dizayn edildiği bir ortamda mümkün olacağını savunurken Rusya kökenliler bunun diğerleriyle bir arada yaşayarak da başarabileceğini savunur ve daha çok evrensel sol değerlere atıfta bulunur. Bununla birlikte İsrail'in kuruluşunda din, dil, edebiyat, kültür ve tarih alanlarında Avrupa Yahudilerinin daha etkili olduğu görülmektedir.⁹ Bu noktada Theodor Herzl, bir devlet kurulmasını antisemitist problem karşısında Yahudi olanların ve Yahudi olmayanların faydalanabileceği bir çözüm olarak sunmuştur. Bu nedenle de *Yahudi Devleti* kitabı aralarında birtakım nüanslar olsa da Yahudi kitleler tarafından büyük oranda kabul görmüştür.¹⁰ Bu Yahudi tarihi ve dini açısından bir kırılmaya işaret etmektedir. Şöyle ki iki bin yıldır Mesihî bir krallığa kavuşmayı Tanrının tarihe müdahalesiyle mümkün bir hadise olarak bekleyen Yahudiler, devlet kurmayı ve özgürlük için Tanrı'yı beklemeyi bir kenara bırakmışlardır. Siyonizmin hedeflediği bu devlet anlayışı ise Tanrının müdahalesi olmadan insan eliyle Sion'a¹¹ dönüş olarak ortaya çıkmış oldu. Ama bu aynı zamanda pek çok dindar Yahudi için bir isyan anlamına da geliyordu. Bu iş başarılı olsa bile Tanrı'ya rağmen başarılacak bir şeydi ve Tanrı, tarihleri boyunca onlara bu tür her hareketlerinden sonra muhtelif bedeller ödettirmişti ve yine böylesi bir ihtimal söz konusuydu. Fakat bu düşünce gittikçe azalırken seküler Siyonizm hızla ivme kazandı. Öte taraftan Siyonizm, Avrupa yerine Filistin topraklarına yöneldiğinde - İslam dünyasında antisemitizm düşüncesi olmamasına rağmen- öncelikle Arap milliyetçilerinin blokuyla karşılaşmıştır. Zira aynı dönemlerde Ortadoğu'da Arap milliyetçiliği rüzgarı esmektedir. Yerleşimcilere karşı oluşan tepkilerin antisemitizm boyutunda olmasa da bir güvenlik sorunu doğurması farklı Yahudi grupların birbirlerine yanaşmalarına ve siyonist bloka destek vermelerine yol açmıştır. Bu da siyonistlerin fazlasıyla iste-

⁹ Shindler, *A History Of Modern Israel*, ss. 12-13.

¹⁰ Herzl, *Yahudi Devleti*, s. 37.

¹¹ Sion, Süleyman Mabedi'nin bulunduğu yer yani Moriah tepesidir. Aynı zamanda Kudüs'ün sembolik adıdır.

diği bir şeydir. İsrail devleti kurulduktan sonra da bu İsrail'in güvenlik meselesi olarak görülecek ve Arap milliyetçilerine ya da İslam dünyasından yükselen olumsuz tavırlara karşı kenetlenme durumu ortaya çıkaracaktır.¹²

İsrail'in 1948'te kuruluşunu ilan etmesinden bu yana tarihi seyri siyonist ideolojinin yönlendirici etkisi ile güvenlik ihtiyacı arasında bulunmuştur. Siyonizm, temel amacını zulüm altında bulunan ve yok olma tehlikesi yaşayan Yahudilerin güvenliğini ve geleceklerini garanti altına almak olarak açıklamaktadır. Bu noktada bir devlet kurulması Siyonizmin en temel gerçeği olmuştur. Bu döneme kadar Yahudiler için dini anlamı bulunan bir merkez olan İsrail Toprağı (Eretz-Yisrael) yeni bir söylemle dönüştürülmüştür. Bu süreçte İsrail adıyla bir devlet kurulması fikri, Avrupa tarafından kendilerinin Yahudilere karşı işlediği kusurlardan arındırılmış yeni bir toplum inşa etmenin fırsatı olarak görülmüş ve sorunun (antisemitizm) çözümünde bir yol olarak desteklenmiştir. Ancak daha sonra İsrail-Filistin çatışmaları sebebiyle zaman zaman olumsuz yaklaşımlar da sergilenmiştir.¹³

Belirtilen bu hususlardan sonra İsrail'in anlaşılması noktasında bir devlet olarak varlığını ilan etmesinden sonra neler yaşandığına bakmak gerekmektedir. İsrail kuruluş bildirgesinde; ulusal, dini ve kültürel bir Yahudi devleti olarak ifade edilmiştir.¹⁴ Ancak İsrail hangi anlamda ulusal ve dini bir Yahudi devletidir, sorusu önem arz etmektedir. Her ne kadar ulusalcı siyonist ideoloji kurucu ideoloji olarak öne çıkmış olsa ve toplumdaki baskın düşünce olsa da İsrail devletinin kendi içinde çok farklı düşünen muhtelif Yahudi ve az da olsa Yahudi olmayan unsurlardan oluştuğunu bilmek gerekiyor. Bu bağlamda modern dönemde İsrail'i anlamak için onun köktendincilik ve modernlik arasındaki seçimi ile yüzleşmesindeki konu ve sorunlar bilinmelidir. Bunun için İsrail toplumu ve

¹² Bk. Shindler, A History Of Modern Israel, s. 23.

¹³ Shindler, A History Of Modern Israel, ss. 10-11.

¹⁴ www.mfa.gov.il/mfa/foreignpolicy/peace/guide/pages/declaration%20of%20Establishment%20of%20state%20of%20israel.aspx [24.08.2017].

kültürel çatışmalar ile çağdaş İsrail'deki kritik konuları değerlendirmek gerekmektedir. İstenmeyen bir durum olsa dahi hâlihazırda ortada bulunan çokkültürlülük ve İsrail ayrılıkçılığı bir çok sorunun temelini oluşturmaktadır. Dolayısıyla çatışmalar ve meydan okumalar karşısındaki bir İsrail'den söz edilmektedir. Ayrıca bildirmede özgürlük, adalet ve barış vurgusu da yer almakta ve sosyal eşitlik ile politik haklar da ifade edilmektedir. Daha sonra Ultra Ortodokslar bu bildirmeye bazı istisnalar getirmişlerdir.

İsrail, devlet olarak varlığını ilan ettiğinde burada bulunan Arap sakinleri, barışın korunması için devletin yapısına katılmaya çağırılmıştır. Bunun yanında bildirmede yer alan vaatlerden hangilerinin ve ne oranda uygulandığının incelemesi gerekmektedir. Zira 1948'de İsrail'in kurulması Filistinliler ile gitgide artan bir çatışmaya dönüşmüştür. İsrail'in bir devlet olarak kuruluşunu ilan etmesinden sonra, Filistin'deki ve civardaki diğer Araplar ile savaş başlattığı bilinmektedir. Çünkü İsrail'in sürekli gelen göçmenlere yeni yerleşim alanları oluşturması gerekiyordu. Ancak Filistin toprakları Kanada ya da Avustralya gibi bomboş ve çok geniş değildi. Çok dar bir bölgede zaten fazlasıyla insan topluluğu yaşamaktaydı. İsrail, göçler sonucunda gittikçe artan Yahudi nüfusu nedeniyle Filistinlileri göçe zorlamış ve onların da bir kısmı çevre ülkelere giderken bir kısmı da İsrail askerleri tarafından zorla sınır dışı edilmiştir. Bu dönemde İsrail'de iki parti bulunmaktadır. Bunlar Achut Ha'avadah ve Hashomer Hatzair'dir. Achut, marksist siyonistlerden oluşmakta olup Araplar ile çatışmayı savunmaktadır. Hashomer ise uzlaşmayı tercih etmektedir. Bununla birlikte Hashomer grubundaki kimseler de yeni yerleşim yerleri edinmek istemektedirler. Bu sebeplerle Yahudilerin kendi arasında farklı görüşler bulunması Araplar ile çatışmaların yaşanmasını engellemiştir. Bu çatışmalar neticesinde ise Filistinli göçmenler sorunu ortaya çıkmıştır. 1949'da Arap Birliği, İsrail'i devlet olarak tanımayı reddetmiş ve iki taraf arasındaki barış görüşmelerinden sonuç alınamamıştır. Sonrasında ise İsrail tarafından geri dönüşleri kabul edilmeyen mülteciler sorunu ortaya çıkmış ve durumlarının ne olacağı belirsizlik içinde kalmıştır. İsrail istihbarat analizlerine göre 1957'de mültecilerin

sayısı sekiz yüz bine yaklaşmaktadır.¹⁵ İsrail'in izlediği baskı politikaları ve şiddetin karşısında Filistinliler direniş hareketlerini örgütleyerek karşılık vermiştir. Milliyetçi ve sol grupların başını çektiği bu direniş hareketlerine en son Hamas'a dönüşecek olan İslami gruplar eklenir. Dünyanın muhtelif yerlerindeki özgürlükçü, sosyalist, milliyetçi, İslamcı ve hatta Yahudi grupların (Hasidiler gibi) desteğini alan bu direniş hareketleri de özgür ve bağımsız bir Filistin devleti kurma konusunda faaliyet gösterirler. Bu kadar dağınık gruplar uzun süre tek bir direniş bloğu oluşturma konusunda zorlanmıştır. Bu da İsrail'in işini kolaylaştırmış ve İsrail git-tikçe alanını genişletmiştir. Ayrıca İsrail, BM ve dünya üzerindeki nü-fuzunu kullanarak Filistin'deki tüm direniş hareketlerini terörist olarak nitelerken aynı zamanda bu hareketlere de şiddete başvurmanın dışında fazlaca bir alternatif bırakmayan politikalar izlemiştir.¹⁶

Devam eden çatışmalar yanında barış için zaman zaman çeşitli çaba-lar da gösterilmektedir. 1986'dan itibaren İsrail tarafından Filistin Kurtu-luş Örgütü (FKÖ) terör örgütü kabul edildiği için onlarla müzakere et-mek suç olarak görülmüştür. Buna karşın İzak Rabin, FKÖ ile barış gö-rüşmeleri gerçekleştirmiştir. Bu noktada savaş döngüsünü sona erdirme kararı için temel alınmıştır. Rabin, İsrail'in devamlı olarak Arap nüfusa karşı savaş halinde bulunulmasının uzun vadeli sonuçlarını engellemek istemiştir. Bu dönemde İsrail kamuoyu da daha uzlaşmacı bir eğilim içinde yer almaktadır. Bu süreç dahilinde 1993 tarihinde İsrail ve FKÖ'nün karşılıklı olarak birbirlerini tanıdıkları ilk anlaşma olan Oslo görüşmeleri gerçekleştirilmiştir.¹⁷ Bu görüşmelerin iki taraf için de belir-gin bir çözüm sunduğu kesin olarak söylenemese de, barış için bir çaba olarak değerlendirilmiştir.

¹⁵ Shindler, *A History Of Modern Israel*, s. 47, 51, 52.

¹⁶ Bk. "Taş Çocukları Şamir'in Bürosunda" ss. 32-39; "Öldüresiye Dövün, Kurşunlayın ve Gömün" ss.40-48; Edward Said - Salman Rushdi "Filistin Kimliği Üzerine", ss.256-274, Yasser Arafat, "Vatanımı Çaldılar" ss. 79-85, *Ortadoğu Dosyası, Filistin Ayaklanması, İsrail, İran ve Irak*, İstanbul: Alan Yayıncılık 1988 içinde.

¹⁷ Asher Arian, David Nachmias and Ruth Amir, *Executive Governance In Israel*, New York: Macmillan Press, 2002, ss. 121-124.

Öte taraftan İsrail'in kuruluş bildirgesinde din özgürlüğü de dile getirilmiştir. Buna göre her dini grup kendi okulunu ve mahkemesini kurma hakkına sahiptir. Ayrıca her dinin kutsal mekânlarının İsrail hükümeti tarafından değil, o dinin yetkilileri tarafından kontrol edileceği kabul edilmiştir. Bu kararlara rağmen İsrail'de din ve vicdan özgürlüğü konularında karışıklıklar olduğu görülmektedir. İsrail halkı yüzden fazla ülkeden göç etmiş Yahudilerden meydana gelmektedir. Bunlar da toplam halkın yüzde yetmiş beşine tekabül etmekte olup diğer yüzde yirmisi Müslüman, kalan kısım ise Hıristiyan, Dürzi ve Bahailerden oluşmaktadır.¹⁸ İsrail'deki Yahudiler ise; Etiyopya, Hindistan, Çin, İran, Fas ve Güney Amerika'ya kadar geniş bir coğrafyadan gelen insanlardan meydana gelmiştir. Ayrıca bunlar Ortodoks olanlardan hiçbir dine mensup olmayan gruplara kadar geniş bir çeşitlilik içermektedir. Genel olarak da toplum Ortodoks, Muhafazakar, Reformist ve Yeniden Yapılanmacı olarak farklı gruplara ayrılmaktadır. Bu durum çeşitli çatışmaları da beraberinde getirmektedir. Şöyle ki Aşkenaz Yahudileri ülkenin levant olduğunu söylemekte iken, Sefaradlar yoksulluktan şikayet etmektedir. Ortodokslar da ülkenin yeterince dindar olmadığını savunmaktadır.¹⁹ Ultra Ortodokslar ise Yahudi kimliğinin Tora'dan kaynaklandığını dolayısıyla Yahudiliğin sadece toprak ve dile bağlı olmadığını bunun emirleri yerine getirmekle mümkün olduğunu söylemektedirler. Bunun sonucu olarak da siyonist harekette dinin rolü üzerindeki tartışmaların İsrail'de ilk hizipleşmelere yol açtığı söylenebilir. Bu bağlamda İsrail'in ilk cumhurbaşkanı olan Chaim Weizmann demokratik hareketi kurarken, dindar siyonistler başka bir grubu (Mizrachi) kurmuştur. Ultra Ortodokslar diğer bir görüşü (Agudat Yisrael) temsil ettiler. Bu parçalanmalar içinde İngiliz manda döneminde ilk hahambaşı olan Avraham Yitzhak Kook, bahsedilen gruplara katılmayıp karşı bir tutum benimsemiştir. Öncü siyonistlerin Rabbisi

¹⁸ <http://mfa.gov.il/MFA/AboutIsrael/People/Pages/SOCIETY-%20Minority%20Communities.aspx> [24.08.2017].

¹⁹ *Israel Studies An Anthology: Multicultural Realities*, By Guy Ben Porat, Jewish Virtual Library, 2009, jewishvirtuallibrary.org/israel-studies-an-anthology-multicultural-relalities [24.08.2017].

olarak öne çıkan Kook ise aslında Herzl'in anlayışına karşı kararsız olsa da bu karışıklık içinde siyonist olarak kabul edilmiştir. Bunun sonucu olarak da Siyonizmi eleştiren Ultra Ortodoks hahamları yatıştırmak durumunda kalmıştır.²⁰ Bütün bunlar yanında Arap-İsrail çatışması da konunun diğer tarafını oluşturmaktadır.

2. İsrail'in İkilemleri: Din ve Etnisite

Günümüzde İsrail'den bahsedildiğinde öncelikle din ve ırk temelli yaklaşımlarla karşılaşılmaktadır. Bununla beraber din temelindeki açıklamalar içinde, Yahudi-Müslüman arası çatışmalar ve Yahudilerin kendi aralarındaki farklılıklara dayalı tartışmalar yer almaktadır. Irk merkezli yaklaşım ise Yahudi ve Araplar arasındaki anlaşmazlıkları ifade etmektedir. Irk ve din temelli anlayışlar, İsrail'in ortaya çıktığı andan bugüne çeşitli evrilmelerle birlikte mevcut ikilemleri olarak ortada durmaktadır. Peki, kendini Yahudi bir devlet olarak tanımlayan İsrail, bununla din temelli mi yoksa etnik olarak mı anlaşılıyor istemektedir?

Konunun anlaşılması için önce İsrail'in kendini nasıl tanımladığına bakmak gerekmektedir. İsrail, kuruluşunu ilan ederken Yahudi (ulus) ve demokratik bir devlet olduğunu ifade etmiştir. Bu tanımlamalardan önce demokrasi ifadesinin İsrail'de nasıl anlaşıldığına bakıldığında ise durumun ne kadar karmaşık olduğu anlaşılacaktır. Demokrasi ile bir ülkedeki bütün vatandaşların eşit hak ve özgürlüklere sahip olması kastedilmektedir. İsrail'de bunun imkânı bazı zorluklar içermektedir. Öncelikle şunu belirtmek gerekir ki İsrail'de iki ana algı bulunmaktadır. Bunlar ülkenin demokratik olduğunu dile getirenler ile dindar bir devlet isteyenlerdir. Din, İsrail halkının bir kısmı için hala önemli bir yere sahiptir. Bununla beraber Ortodokslar genelde hukukun (yasal düzenlemelerin) dini hukuku takip eden rabbiler tarafından değil Knesset tarafından yapılması gerektiğini kabul etmektedirler. Fakat evlenme ve boşanma gibi daha hassas konularda dini hukuka göre hareket etmeyi arzu edenler de vardır. Dolayısıyla bu tür konularda faaliyet gösteren dini mahkemelerin yetkisi

²⁰ Shindler, A History Of Modern Israel, ss. 15-16.

de tanınmaktadır.²¹ İsrail'in mevcut ikilemleri bir taraftan Yahudilerin kendi içinde olup diğer taraftan Araplar ile Yahudi olanlar arasındadır. Bu bağlamda temel konular uzlaşma, anlaşmazlıklara çözüm bulma ve barış ile ilgilidir. Bu bilgiler, bir açıdan İsrail'in içinde yaşayan veya dışarda bulunan pek çok Yahudi olmak üzere Yahudilerin kendi aralarında iken, başka bir açıdan Filistinliler ile alakalıdır.²² İsrail'deki eşitsizlik ve sınıf yapısı üzerine yapılan çeşitli araştırmalarda etnik farklılık odak noktası olarak ele alınmaktadır. Bu anlayış dindarlık üzerine yapılan çalışmalarda da takip edilmektedir. Bu açıdan Arap azınlık ve din, İsrail'de tartışılan en önemli konular arasındadır.²³ İsrail devletinde yer alan Araplar ile Yahudiler arasındaki çatlak ciddi bir husus olmaya devam etmektedir. Ülkenin ilk kurulduğu dönemde burada bulunan Arap halk görmezden gelinmiştir. Yahudi karar mekanizmaları tarafından alınan kararlar Arap nüfusa dayatılmıştır. Bu dönemde Yahudi devlete önemli miktarda toprak aktarımı yapıldığı da bilinmektedir. Ancak bu durum daha sonraları değişmiştir. 1967 savaşı ve İsrail'in sınırları tartışmaya açılmıştır. İsrail'de yer alan Filistinli vatandaşlar entelektüel ve politik liderlik bakımından kendilerini geliştirmişler ve seslerini daha net duyurmaya başlamışlardır.²⁴

İsrail'in kuruluşunda ifade ettiği diğer husus, Yahudilerin kendi kaderini belirlediği Yahudi bir devlet olarak tanımlamasıdır. Bununla birlikte sınırları içinde nüfusun yüzde on yedisini oluşturan Filistinli bir grup yer almaktadır ki bu İsrail'in sınırlarını ilgilendiren çeşitli politik tartışmaları oluşturmaktadır. Bu konuda bir tarafta İsrail'in bir Yahudi devlet olarak kalmasını isteyenler bulunurken, diğer tarafta İsrail-Filistin ve 1967 sınırları tartışması devam etmektedir.²⁵ İsrail kurulduğunda siyonist hareket ile Yahudi devlet fikri bir biçimde eşleştirilmiştir. Ancak bazı

²¹ Ruth Gavison, "Jewish and Democratic? A Reconsideration to The "Ethnic Democracy" Debate" *Israel Studies*, Volume 4, Number 1, Spring, 1999, ss. 44-45.

²² Gavison, "Jewish and Democratic?", s. 46.

²³ Rafael and Sharot, *Ethnicity, Religion And Class In Israeli Society*, s. 36.

²⁴ Gavison, "Jewish and Democratic?", s. 45.

²⁵ Gavison, "Jewish and Democratic?", s. 44.

hususlar sürecin ne kadar karmaşık olduğunu da göstermektedir. İsrail, kurulduğu dönemlerde karşılaştığı sorunları süreç içinde bir şekilde aşmış görünse de ilerleyen zaman bunların devam ettiğini işaret etmektedir. Ülkenin demokrasi anlayışının mükemmel olmadığı kabul edilmekte ve kurulduğu dönemden bugüne gelişmeye devam ettiği belirtilmektedir. Nitekim bu amaçla İsrail’de düzenli ve sivil seçimlerin yapıldığı, konuşma özgürlüğünün bulunduğu ve bağımsız yargılamanın olduğu ifade edilmektedir. Öte taraftan son yirmi yıldaki süreçte İsrail’de Yahudilik ve demokrasi arasındaki gerilimin büyüdüğü de görülmektedir. Bu durumu nasıl anlamak gerekmektedir, sorusuna ise net bir cevap vermek güçtür.

Bununla birlikte İsrail’in kendini tanımladığı Yahudiliğinin anlamı konusunda çeşitli tartışmalar bulunmaktadır. Bu ifadenin anlaşılması noktasında Yahudiler kendi içinde dini ve seküler, tarihi, kültürel görüşler arasında bölünmüş durumdadır. Yahudilerin kendi içindeki anlaşmazlıklar genel anlamda seküler-liberaller ile dindar olanlar arasındadır. Liberaller din ve devlet ayrımını öngörürken, bazı Ortodoks Yahudiler dini bir devlet istemektedir. Bir tarafta bu tartışmalar devam etmektedir. Bunun yanı sıra şunu da belirtmek gerekir ki İsrail görünürde çoğunluğu Yahudilerden oluşan bir Yahudi devletidir. Ayrıca ulusal bir devlet olduğunu gösteren bazı işaretler bulunmaktadır. Bunu devletin özelliklerinde ve önemli sembollerinde görmek mümkündür. Zira İsrail devletinin resmi dili İbranice olup, bayramları ise dini ve ulusaldır. Yahudi dini, halk yaşamının her yerinde görülmektedir. Bunların yanı sıra insanlar Ortodoks dini hukuku tarafından kontrol edilmektedir.²⁶

Öte taraftan İsrail’deki sorunun anlaşılması için onun özelliklerinin açıklanmasına ihtiyaç duyulmaktadır. Bu noktada birtakım karışıklıklar ile karşılaşılmaktadır. Öncelikle İsrail kendini Yahudi bir devlet olarak tanımlamaktadır, bu da etnik bir devlet olduğu şeklinde anlaşılabilir. Bir Yahudi devleti ifadesi ise kendi içinde bazı çelişkiler barındırmaktadır. Şöyle ki bu ifade Yahudi çoğunluğun oluşturduğu bir devlet, kendi kendini yöneten Yahudi insanlardan oluşan ulusal devlet ve Yahu-

²⁶ Gavison, "Jewish and Democratic?", s. 51, 53, 54.

di dini hukukundan ilham almış devlet anlamlarına gelebilmektedir. Yahudi dini anlamındaki bir devlet Yahudi şeriatını esas alan ve din adamları tarafından kararların alındığını işaret etmektedir.²⁷

Yahudi ifadesinin etnik anlamda kullanımının uygunluğuna bakılacak olursa nüfusunun yaklaşık yüzde kırkının İsrail dışında doğduğu bilgisi ile karşılaşılmaktadır. Ülkede tek bir grup nüfusun ağırlıklı kesimini oluşturmamaktadır. Ülkedeki Yahudiler Fas, Rusya, Romanya, Irak, Bulgaristan, İngiltere, Fransa ve Kuzey Amerika gibi çeşitli yerlerden gelen insanlardan oluşmaktadır. Yani İsrail'deki Yahudi etnik yapısı (geldikleri ülke ve kültür bakımından), karışıklık arz etmektedir. Bununla birlikte Yahudi toplumunun temel olarak iki ana kategoriye ayrıldığı da söylenebilmektedir. Birincisi Avrupa'dan gelen Yahudileri ifade eden Aşkenaz olup diğeri Sefaraddir.²⁸ Sefarad terimi ile salt Endülüs kökenli Yahudilere değil Aşkenazi olmayan Yahudilerin hepsine atf yapılmaktadır. Bahsedilen ayırım, toplumsal hayatın pek çok alanına yansımaları açısından önemlidir. Bu farklılığın başlangıcı 19. yüzyılın ortalarına rastlanmaktadır. Bu döneme kadar Filistin'deki Yahudilerin çoğunluğunu Sefaradlar oluşturmuştur. Bölgeye yapılan göçler/aliya neticesinde buradaki Aşkenaz sayısı artmıştır. Bu göçmenlerden bazılarının Avrupa'daki seküler eğilimlerden kaçmak amacıyla kutsal topraklara geldiği bilinmektedir. Nitekim bu Aşkenaz topluluğu Filistin'deki Ultra Ortodoks Yahudiliğin temelini oluşturmuştur.²⁹

İsrail'in devlet olarak kuruluşunu ilan etmesinden sonraki birkaç yıl içinde yaklaşık 700.000 göçmen buraya gelmiştir. Bu gelenlerin yarısı Avrupa'dan iken diğer yarısı Afrika'dandır. Bu gruplar arasında kültürel ve dini önemli farklılıklar bulunmaktadır. Avrupa'dan gelen göçmenler arasında seküler anlayış yaygın olup Asya ve Kuzey Afrika'dan gelenler arasında geleneksel dini hayat korunmaktadır. Ayrıca geleneksel yapının

²⁷ Gavison, "Jewish and Democratic?", s. 53.

²⁸ Sefarad ve Aşkenaz Yahudileri hakkında bilgi için bk. Nicholas De Lange, *Yahudi Dünyası Atlaslı Büyük Uygarlıklar Ansiklopedisi*, Sevil Atauz (çev.), İstanbul: İletişim Yayınları, 2000.

²⁹ Rafael and Sharot, *Ethnicity, Religion And Class In Israeli Society*, ss. 24-26.

muhafaza edildiği Asya ve Kuzey Afrika Yahudileri arasında da dua tarzlarındaki farklılıklar göze çarpmaktadır. Lakin günümüzde Aşkenaz ve Sefaradlar arasında dini hizmetlerdeki farklılıklar meşru kabul edilmektedir. Ayrıca devlet kurumları ve halka açık etkinlikler için bazı standart dua kalıpları benimsenmiştir.³⁰ Ancak İsrail’de baskın kültürü Avrupa’dan gelen Yahudilerin oluşturduğu belirtilmelidir.

Yukarıda ifade edilen bilgilerde görüldüğü üzere İsrail’de farklı kültürel çevrelerden gelen Yahudiler birlikte yaşamaktadır. Bu bağlamda dikkat çeken şu hususun ifade edilmesi gerekmektedir ki o da etnik temelli çoğulculuğu meşru kılan tek kurumsal alanın din olduğudur. Burada önemli bir husus daha bulunmaktadır. Ülkeye gelen ilk göçmenler arasında dini inanca bağlılık Sefarad gruplarda Aşkenazlara oranla daha yüksek olmuştur. Ancak günümüzde her iki kesim Yahudiler arasında da seküler anlayışın arttığı gözlenmektedir.³¹ Ayrıca İsrail’de yapılan bir çalışma Sefarad ve Aşkenaz Yahudileri arasında evliliklerin arttığını göstermektedir ki bu da sosyal entegrasyon sorununa yol açmaktadır.³²

Buraya kadar bahsedilen hususlar yanında şu konunun tekrar ifade edilmesi gerekmektedir. O da İsrail’in çatışma ve ikilemlerinin içinde yer alan İsrail-Filistin arasındaki uzlaşmazlıktır. İsrail-Filistin meselesi salt bir topraktaki iki halkın anlaşmazlığı olarak görülmemekte; Yahudiler ve Müslümanlar bu topraklara yükledikleri dini anlamlarla beslenmektedir. Bu sebeple taraflar ne söylemektedirler ve hangi dini argümanları kullanmaktadırlar, sorularının cevapları önemlidir. Bu bağlamda Yahudilerin sunduğu dini temellendirmeleri anlamak üzere Nahum Sokolow’un görüşlerine bakmak uygun olacaktır. Sokolow, bu toprakların İsrail halkına vaat edildiğinden bahsetmekte ve bu konuda kutsal metinlerden

³⁰ Rafael and Sharot, *Ethnicity, Religion And Class In Israeli Society*, ss. 27-29.

³¹ Rafael and Sharot, *Ethnicity, Religion And Class In Israeli Society*, s. 30, 91 (Yapılan bir ankette Irak, Fas, Polonya ve Romanya’dan gelen dört farklı Yahudi grubundan oluşan katılımcılara beş özel mitzvayı uygulayıp uygulamadıkları sorulmuştur. Bunlar her gün tefilim takma, şabatta seyahat etmemek, et ve süt için ayrı kap kullanmak, şabat üzerine kuduş okumak ve Yom Kipur’da oruç tutmaktır. Anket sonucunda yeni kuşak Yahudiler arasında babalarına oranla dini pratikleri uygulamada düşüş olduğu tespit edilmiştir.).

³² Rafael and Sharot, *Ethnicity, Religion And Class In Israeli Society*, s. 31.

deliller sunmaktadır. Ona göre Yahudi ırkı ve dini hem İbrahim ile hem de vaat edilen topraklarla başlamıştır. Bu sebeple birbirinden ayrı düşünülemez. İbrahim'in bu bölgede kurduğu ilk mezbahın bir işaret olduğunu ve soyundan gelecekler için mabedin yerini tayin ettiğini belirtmektedir.³³ İbrahim'in seçilmiş bir milletin babası olmak üzere kavminden ayrılarak çağrıldığı ve Tanrı'nın miras olarak vermek üzere güvence verdiği topraklara geldiğini savunmaktadır. Vaat edilen toprakların sınırlarının ise Nil'den Fırat'a kadar olan bölgeyi kapsadığını iddia etmektedir. Ona göre bütün bu anlatılanlar kutsallıkla da bağlantılıdır.³⁴ Bunun yanı sıra Yakup'un hayatındaki temel fikrin de vaat edilen topraklar olduğunu ifade etmektedir. İsrailoğullarına kalan bu mirasın en değerli kısmını ise Davud ve Süleyman'ın inşa ettiğini, bahsedilen tüm bu kişilerin Yahudi halkının dininin temeli olduğunu söylemektedir. Ona göre bütün bu anlatılardan sonra Yahudilerden bazılarının milliyetçi olmadığını sadece dindar olduğunu söylemesi anlamsızdır. Ayrıca bazı Yahudilerin mono-teist ilkeleri benimserken kendilerini Alman, Macar ve benzeri şekillerde tanımlamasının küfür olduğunu, eğer küfür değilse bile en azından ironik olduğunu iddia etmektedir. Bunu da şöyle açıklamaktadır; Musa'nın Tora'da bildirdiği emirler atalarla yapılan ahit üzerine inşa edilmiştir ve bunlar değiştirilemez. Son olarak Yahudi dininin milliyetçilikten başka bir kutsal kitap getirilmedikçe ayrılamayacağını dile getirmektedir.³⁵

Bu konuda Mitchell G. Bard'ın görüşlerine bakıldığında ise Müslümanlar tarafından dile getirilen toprakla ilgili hususları mit olarak değer-

³³ Tekvin, 12: 1-8.

³⁴ Nahum Sokolow, *Zionism In The Bible*, London: The Zionist Organisation, 1918, ss. 1-2; "Rab Avram'a, "Ülkeni, akrabalarını, baba evini bırak, sana göstereceğim ülkeye git" dedi, ..." (Tekvin 12:1-3) "O gün Rab Avram'la antlaşma yaparak ona şöyle dedi: "Mısır Irmağı'ndan büyük Fırat Irmağı'na kadar uzanan bu toprakları -Ken, Keniz, Kadmon, Hitit, Periz, Refa, Amor, Kenan, Girgaş ve Yevus topraklarını- senin soyuna vereceğim." (Tekvin 15:18-21). Bahsedilen toprakların doğusu Fırat ırmağı, batısı Akdeniz, kuzeyi Güney Anadolu'daki Toros dağları ve güneyi ise Ölüdeniz'dir. Bu sınırlar içinde günümüzde Lübnan, Suriye, Mısır, Irak, Türkiye ve Arabistan ülkeleri bulunmaktadır. Bugünkü sınırlar olarak bu ülkelerin tamamını değil bir kısmını kapsamaktadır. Salt Kenan topraklarıyla sınırlı olduğu şeklinde yorumlar da bulunmaktadır.

³⁵ Sokolow, *Zionism In The Bible*, s. 4, 8.

lendirdiği görülmektedir. Burada siyonistlerin Filistin dışında bir yeri ülke olarak seçebilecekleri iddialarına karşı çıkmaktadır. Bu bölgeye dönmek için Yahudilerin derin dini köklere sahip olduklarını savunmaktadır. Birçok Yahudinin dualarında Kudüs, Sion ve İsrail toprağından bahsettiğini ve Kudüs'ün unutulmaması gerektiğinin öğütlendiğini söylemektedir. Ona göre Tapınak bölgesi Yahudiliğın temel ögesidir. Yahudiler Kudüs'e doğru dua ederler ve her yıl Pesah'ta "Gelecek yıl Kudüs'te" derler. Bunun yanında Yahudi dili, Tanah, Talmud, Yahudi takvimi ve bayramlarının İsrail toprağı ile bağlantılı olduğunu belirtmektedir. Bunun sonucu olarak da Yahudi dini, kültürü ve tarihinin bir Yahudi devletin yalnızca İsrail toprağında olabileceğini gösterdiğini savunmaktadır.³⁶

Bahsedilen konuda Levinas'ın görüşlerine de bakacak olursak onun İsrail'in ayrıcalığının dini yapısından kaynaklandığını savunduğu görürüz. Bu anlamda o Yahudi halkının itibarını dinden alan bir devlete sahip olmaktan aldığını söylemektedir. Ayrıca İsrail'in devlet olarak varlığını Yahudiliğın toplumsal yasasının yürürlüğe geçmesi için bir fırsat olarak görmektedir. Dolayısıyla İsrail'in herhangi bir devlet olmadığını, belli bir ayrıcalığa sahip olduğunu iddia etmektedir ki ona göre İsrail, ya dini olacaktır ya da hiç olmayacaktır.³⁷

3. İsrail Eğitim ve Hukuk Sisteminde Dinin Yeri

İsrail'de hukuk sistemi seküler olmakla birlikte Ortodoks Yahudi nüfusu için Yahudi şeriatının uygulandığı dini mahkemeler de mevcuttur. Ayrıca ülkedeki azınlıkların kendi hukuklarını uygulanmalarına imkân tanıyan mahkemeleri vardır. Bu şekilde İsrail'de on dört dini grubun mahkemesi yer almaktadır. Müslümanlar kendilerine ait mahkemelerde kişisel ve vakıflarla ilgili hususlarda bağımsız kararlar alabilmektedir. Bu mahkemeler diğer İsrail mahkemeleri gibi resmi binalarda bulunmakta olup

³⁶ Mitchell G. Bard, *Myths And Facts: A Guide To The Arab-Israeli Conflict*, American-Israeli Cooperative Enterprise, 2006, s. 9.

³⁷ Emmanuel Levinas, "İsrail Devleti ve İsrail Dini", (Hamdi Özyel), *Tezkire, Düşünce, Siyaset, Sosyal Bilim Dergisi*, , Sayı 38-39, 2004, s. 164, 166, 167, 168.

görevlileri ise maaşlarını devletten almaktadır.³⁸ İsrail’de şeri hukuk mahkemelerinin varlığı ve seküler mahkemelerde dini hukuka yapılan vurgu siyasi gündeme çeşitli şekillerde yansımaktadır. Çünkü laik, demokratik bir devlet olarak kendisini tanımlayan İsrail’de seküler mahkemeler yanında dini hukuk da bir biçimde işlemektedir. Bu da bazı soru ve sorunları beraberinde getirmektedir.³⁹

Yahudi dini hukukunun seküler ve özel hukuk alanına karşılık gelen bölümleri modern hukuk içerisinde yer alabilir mi ya da diğer bir ifadeyle modern İsrail hukukunda Yahudi geleneğindeki ilke ve kavramların uygulanması mümkün müdür? Bu soruya laikler ve dindar siyonistler olumlu cevap vermektedir. Ancak farklı açılardan konuya yaklaştıkları da bilinmelidir. Bu bağlamda seküler anlayıştakilere göre modern hukukta, Yahudi dini hukukundan seçilen bazı kısımlar uygulanabilir. Bu yaklaşımda din, Yahudi kültürünün tarihi bir parçası olarak görülmektedir. Bu anlamda hukukta dine, hayati bir unsur olarak değil kültürün bir taşıyıcı elementi olarak yer verilmektedir. Bütün bunların yanında dindar olan Yahudiler ise Yahudi bir devletin hukuk kurallarının Halaka’ya göre olması görüşünü devam ettirmektedir. İsrail’de resmi bir anayasa⁴⁰ bulunmaması sebebiyle hukuk ve din problemleri anayasal terimlerle çözümlenmemiştir. Bu noktada Yüksek Mahkemenin rol aldığı görülmektedir. Yüksek Mahkeme geleneksel liberal bir yaklaşıma sahip olup din ve devlet arası ilişkilerde önemli bir etkiye sahiptir. Dolayısıyla İsrail’de dinin ideolojik ve politik bir önem taşıdığı ayrıca din ve devlet arasındaki ayrımın çok da net olmadığı söylenebilir.⁴¹

³⁸ Mehmet Salih Kumaş, “Hukukî Çoğulculuk Bağlamında Osmanlı ve İsrail Hukuklarına Bir Bakış”, *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Cilt XV, Sayı 2, 2006, ss. 360-362.

³⁹ Zeina Ghandur, “Religious Law in a Secular State: The Jurisdiction of The Shari’a Courts of Palestine and Israel”, *Arab Law Quarterly*, Volume 5, No: 1, 1990, s. 25.

⁴⁰ İsrail’in hâlihazırda bir anayasası bulunmamaktadır. Lakin bir taraftan da anayasa hazırlama çalışmaları sürdürülmektedir. Anayasa taslağı hazırlanırken İsrail Millet Meclisi (Knesset) Anayasa Komitesi’nin tartışmalı konuları ertelemesi dikkat çekmektedir. Ertelenen konuların başında da devletin nitelikleri meselesiyle kimin Yahudi sayılıp sayılmayacağı konusu gelmektedir.

⁴¹ Englard, “Law And Religion in Israel”, s. 190, 192, 203, 204.

Bahsedilen konuda İsrail'deki Yahudilerin görüşlerine bakıldığında laik siyonistlerin Yahudi dini hukukunun uygulanmasına karşı çıktığı bunun yanında dindar siyonistlerin ise devletin Halaka'ya uygun olmasını istediği görülmektedir. Dindar siyonistlere göre Tora'ya muhalif olmayan bir Yahudi hukuk sistemi olmalıdır. Diğer taraftan siyonist olmayan dindar Yahudiler de Yahudi hukuku dahi olsa devlet tarafından uygulanmasını kabul etmemektedir. Bu görüşlerin dışında modern hukuk sisteminin milli geleneksel anlayış ile zenginleştirilmesini savunan kimseler de bulunmaktadır. Bunlara göre İsrail'de İbrani dili yeniden canlandırılırken, İbrani hukuku da göz ardı edilmemelidir. Bütün bunlarla beraber İsrail hukuk sistemi seküler şekilde tesis edilmiştir ve böyle de uygulanmaktadır. Lakin Knesset'in birçok hükmü içinde Yahudi hukuktan izler bulunmaktadır. Ayrıca seküler mahkemelerde Halaka'ya referans edilen kararlar bulunmakta bu ise eleştirilmekle birlikte uygulanmaktadır. Böyle yapmakla Halaka'ya göre hüküm verilmiş olmadığı sadece ilke ve fikirlerinden ilham alındığı iddia edilmektedir.⁴²

Görüldüğü gibi İsrail toplumunda seküler anlayıştaki mahkemeler yanında Ortodoks Yahudilerin uyguladığı rabbinik geleneğe dayanan dini hukuk da işler haldedir. Burada din ile hukuk arasındaki ilişkinin bir zıtlık içerip içermediği önemlidir. Şunu belirtmek gerekir ki İsrail'de din, hukuk devletinde dışlanma pozisyonunda olmayıp aksine devlet mevzuatına ilave bir alternatif olarak görülmektedir. Lakin din ile hukuk arasındaki ilişki pek çok sorunun da kaynağıdır. Burada İsrail'de hukuk kurallarının ne derece Yahudi dini anlayışına dayandığını bilmek gerekmektedir. Modern İsrail hukuk sistemine dini hukuktan (Halaka) yapılan bazı yansımalar ya da birebir aktarımlar bu hususların dini anlamı bakımından dikkate alınmalarından ya da dini hükümlere fazlaca değer verilmesinden kaynaklanmamaktadır. Modern hukuk içerisindeki bu aktarımlar ya da yansımalar kanun yapıcılarının bazı dini hüküm ve yasaları dini olmaktan çok, kültürel ve ulusal bir miras olarak görmelerinden

⁴² Tsevi El Tal, "İsrail Mahkemelerinde İbrani Hukuku", Eldar Hasanov (çev.), *Necmettin Erbakan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Sayı 38, 2014, ss. 194-198.

kaynaklanmaktadır. Yani bir tür örfi hukuk olarak görmekte ve atalarının mirasına ya da onların hukuksal tecrübelerine sahip çıkmaktadırlar. Sonuçta dini bir takım hüküm ve kurallar yürürlükte kalmış olmaktadır ama dini gerekçelerle değil. İsrail'in kuruluş bildirgesinde de din, ulusal mirasın bir parçası olarak görülmüştür. Fakat böyle bile olsa bu tartışmaların bitmesine değil daha çeşitlenerek devam etmesine yol açmaktadır. Dini gerekçeler dışında dini hukukun yürürlükte olmasından rahatsızlık duyan dindarlardan çok daha fazla seküler Yahudi, bir seküler devlet olarak İsrail'de dini hukukun konumunu gündeme taşımaktadır. Ancak hukukla ilgili tartışmalar çoğu zaman İsrail-Filistin çatışmaları ve Yahudi devletinin bekâ sorunu eksenindeki tartışmaların gölgesinde ilerlemek durumunda kalmaktadır. Genel olarak bu noktada da İsrail'in ulusal ve dini ikileme karşı karşıya kalmasından bahsedilebilir.⁴³

116
OMÜİFD

Sorunun anlaşılması amacıyla öncelikle Yahudi dini hukukunda İsrail topraklarında yaşayan yabancılarla ilgili bilgilere bakmak gerekmektedir. Yahudi geleneğinde İsrail topraklarında oturan kimseler için sert tavırlar öngören bilgilerle karşılaşmaktadır. Tora'da yer alan ifadelerde İsrail topraklarındaki yabancılar iğrenç suçlar işleyen kimseler olarak tasvir edilmekte⁴⁴ ve mabetlerinin ortadan kaldırılması gerektiği belirtilerek sosyal ilişkilerin kesilmesi istenmektedir.⁴⁵ Son olarak bu ulusların kendilerinin de ortadan kaldırılması gündeme gelmektedir.⁴⁶ Bu bilgiler Yahudi din bilginleri tarafından yorumlanmıştır. Buna göre bahsedilen sert tavırlar putperest kavimler için geçerlidir. Nuh kanunlarını kabul eden milletlerle ilgili ise daha ılımlı hükümler bulunmaktadır. Bu kuralların İsrail'in bir devlet olarak ortaya çıktığında nasıl anlaşıldığına bakıldığında –modern pek çok devlette olduğu gibi- Yahudi olmayan kimselerin vatandaş olarak kabul edilmesi yönünde tavır alındığı görülmektedir. Günümüzde İsrail'de yabancılar ile ilgili tutum ve tavırlar demokratik bir

⁴³ İzhak Englard, "Law And Religion in Israel", *The American Journal of Comparative Law*, Volume 35, No: 1, 1987, ss. 185-187.

⁴⁴ Tesniye, 18: 9.

⁴⁵ Tesniye, 7: 2-5.

⁴⁶ Tesniye, 20: 10-17.

devletin gerekleriyle dini emirler arasında bir gerilim noktasında durur. Bu da beraberinde pek çok tartışmayı getirir. Bu bağlamda devletin ilk kurulduğu yıllarda Yahudi din adamları tarafından puta tapmayan bir yabancı'nın İsrail'de yaşamasının engellenemeyeceği kabul edilmiştir. Zira Halaka'ya göre putperestlerle anlaşma yapılamaz ve ülkede yaşamalarına izin verilemez. Buna karşın Nuh Kanunlarını kabul eden kimsele rin İsrail topraklarında oturmalarına müsaade edilebilir. Bu bağlamda Müslümanların ve Hıristiyanların İsrail'de yaşamalarında Halaka'ya göre bir sakınca görülmemiştir.⁴⁷ Fakat daha sonraki süreçte bu görüşlerde birtakım değişiklikler yaşanmıştır. Tartışmanın 1967 savaşı'ndan sonraki süreçte İsrail topraklarında yaşayan yabancıların durumu konusundan daha sert uygulamalara geçildiği ve tartışmanın milli bir çizgiye doğru kaydığı da dikkatlerden kaçmamaktadır.⁴⁸

Yahudi geleneğinde yabancılar konusundaki bu görüşler yanında günümüz İsrail toplumunda çokkültürlülük ve farklı dinlerin mensuplarının bir arada yaşaması mevcut bir gerçeklik olarak ortada durmaktadır. Bu bağlamda en tartışmalı alanlardan birini din özgürlüğü konusu oluşturmaktadır. Din özgürlüğü ile ilgili tartışma Ortodoks, Reformist ve Muhafazakar Yahudiler arasında olması yanında Yahudi olmayan azınlıkların hakları ile de ilgilidir. İsrail yönetimi, ülkede yer alan vatandaşların temel hak ve özgürlüklerden olup uluslararası anlaşmalarda yer alan⁴⁹ din özgürlüğünü tanımaktadır. Bu husus İsrail kuruluş bildirgesinde yer almış, ülkede yaşayan kimselerin dil, din ve eğitim özgürlüklerinin korunacağı garanti edilmiştir. Buna karşın İsrail hukuk sisteminde Halaka'nın etkisi olduğu da bilinmektedir. Bu noktada Yahudi dini hukuku ise ülkede bulunan yabancılar karşı bir ayrımcılık içermektedir. Bu durumun bir sonucu olarak da hukukta herkesi kapsayan eşitlik ilkesi yer

⁴⁷ Ariel Pikar, "Dindar-Siyonist Hahamların Fetvalarında İsrail Devleti'ndeki Yahudi Olmayanların Statüsü", *Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Cilt XVII, Sayı 30, 2014/2, s. 2, 4, 6, 7.

⁴⁸ Pikar, "Dindar-Siyonist Hahamların Fetvalarında İsrail Devleti'ndeki Yahudi Olmayanların Statüsü", s. 13.

⁴⁹ un.org/en/universal-declaration-human-rights/index.html [17.10.2017].

alırken bunun pratiğe yansımalarının hiç de öyle olmadığına dair eleştiriler yapılmaktadır.⁵⁰

Bununla birlikte İsrail’de din özgürlüğü konusu ciddi bir problem olup karmaşık bir hal arz etmeye devam etmektedir. Bu konuda bir örnek olarak Kudüs’teki kutsal yerlerin durumuna bakmak uygun olacaktır. Knesset aldığı bir kararla kutsal yerlerin korunmasını garanti etmiştir. Ancak Yahudiler için kutsal olan bir yerin başka din mensupları için de kutsal olması ve oraya serbestçe girmeleri yönündeki haklarının nasıl adil şekilde korunacağı da belirsizlik içermektedir. İsrail Yüksek Mahkemesi bu konuda büyük zorluklar yaşamaktadır. Şöyle ki Tapınak Tepesi’nde Yahudi halkın ibadet etmesi yasak olup İsrail polis kuvvetleri bunu uygulamaya çalışmaktadır. Öte yandan Müslümanların Mescid-i Aksa dediği aynı yere girme özgürlükleri bulunmakla birlikte İsrail polisi tarafından zaman zaman burada namaz kılanlara yasaklama getirilmekte böylece din özgürlüğü bir şekilde ihlal edilmektedir.⁵¹ Diğer taraftan önceki sene alınan bir kararla özellikle Kudüs’te hoparlör ile ezan okunması yasaklandı. Bu da bir taraftan din özgürlüğüne müdahaledir. Lakin benzer tutumu Avrupa’da demokratik olduğunu söyleyen bir kısım ülkelerin de uygulaması İsrail’in özgürlükleri kısıtlamadığı şeklindeki savunmasında elini güçlendiren bir koz olarak bulunmaktadır. İsrail açısından ezan yasasının dindar Yahudilerin dini hukukun öngörülerinden hareketle yaptıkları talepten mi yoksa laik Yahudilerin dini sembollerden duydukları rahatsızlıktan mı kaynaklandığı da açıklığa kavuşturulması gereken diğer bir husustur. Ama sebebi her ne olursa olsun, her iki durumda da dini özgürlükleri koruma altına aldığını söyleyen bir devlet tarafından gerçekleştirilen kısıtlama söz konusudur. Diğer taraftan aynı devletin, çan sesleri konusunda ya da havaalanı gibi bir takım uygun olmayan ortamlarda yüksek sesle ve toplu olarak ibadet eden Yahudiler konusunda herhangi bir kural koymaması da meselenin laik/seküler düşünceden

⁵⁰ Sami Aldeeb, “La Liberte Religieuse En Israel”, L’Islam Aujourd’hui Revue Periodique de l’Organisation Islamique pour l’Education, Les Sciences et la Culture, 1990, ss. 141-143.

⁵¹ Englard, “Law And Religion in Israel”, s. 198.

çok dini kaygılardan kaynaklandığı şüphesini doğurmaktadır. Bununla beraber zaman zaman Hasidilerin de devletin bazı sert tutumları ile karşılaştıkları, kendi düşünce ve ideallerine uygun olmayan yerleşim alanlarında yaşamakta zorlandıkları gibi haberlere de şahit olunmaktadır. Burada da İsrail devleti, sadece Yahudi olmayanların değil kendi safında olan ama aşırı dindar olarak nitelendirdikleri insanların özgürlüklerini de kısıtlayan birtakım uygulamalar yapmaktadır. Bir Hasidi, bir haber spikerine verdiği röportajda Avrupa'daki pek çok ülkenin kendilerine yapmadığı zulüm ve baskıyı İsrail devletinin uyguladığını ve zulmettiğini öne sürerek devletin kendilerini asimile etmek için din karşıtı insanların arasında dağınık olarak yaşamaya zorladığını söylemiştir. Ülkede yaşayan insanların dini hak ve özgürlüklerini tanıyacağını kabul eden bir devlette yukarıda ifade edilen örneklerde görülen bir takım çatışmaların yaşanmasının kaynağında salt dini hukuk mu yoksa modern hukuk mu vardır, sorusunun tam bir karşılığı yoktur.

İsrail'deki hukuk sisteminde dinin konumundan bahsettikten sonra eğitimde dinin yerine bakıldığında din eğitiminin adeta bir çatışma kaynağı olduğu söylenebilir. Öncelikle İsrail'de laik eğitimin benimsendiği bunun yanında seküler ve dini eğitimi içeren ikili bir sistemin mevcut olduğu belirtilmelidir. Eğitim anlayışındaki bu farklılık Yahudilerin din konusundaki görüş ayrılıklarının bir sonucudur. Devlet okullarında dini eğitim Yahudi Aydınlanma Hareketi (Haskala)⁵² etkisinde gelişmiş olup aynı zamanda geleneksel Yahudi dini eğitiminin verildiği Yeşiva'lardaki değerlerle de kombine edilmiştir. Burada seküler eğitimde yer alan dersler yanında din eğitimi de verilmektedir. Din eğitimi ise Tanrı inancı (teoloji), kutsal metin incelemeleri (Tora, Mişna, Gemera) ve Yahudi manevi mirası kabul edilen din adamlarının görüşlerinin öğretilmesinden ibarettir. Ayrıca bu eğitim siyonist bir perspektif de içermektedir.⁵³ Siyonist

⁵² Haskala hakkında daha fazla bilgi için bk. Ali Osman Kurt, "Yahudi Aydınlanma Hareketi: Haskala", *Milel ve Nihal: İnanç, Kültür ve Mitoloji Araştırmaları Dergisi*, 2010, Cilt 7, Sayı 1, ss. 33-59.

⁵³ Zehavit Gross, "State-Religious Education in Israel: Between Tradition And Modernity", *Prospects*, Volume XXXIII, No: 2, June 2003, s. 150.

olmayan dindar gruplar/Ultra Ortodoks Yahudiler devlet okullarından bağımsız şekilde kendi özel ortamlarında eğitimlerini yürütmektedirler. Bu anlayıştakilerin okullarının varlığı devletle olan mesafelerini ve devlete güvenmediklerini göstermektedir. Bununla birlikte bu okullar devlet tarafından tanınmaktadır. Bir de Eğitim Bakanlığı tarafından tanınmayan Yeşiva türü okullar vardır ve bu okulların öğrencileri askerlikten muaf-tır.⁵⁴

İsrail’de uygulanan eğitim sisteminin daha iyi anlaşılması amacıyla tarihi arka plana bakıldığında 1900’lerin başlarından 1948’e kadarki süreçte Mizrachi hareketin okullarda laik eğitim yanında dini eğitimin de verilmesi için yaptığı çalışmalar görülmektedir. İsrail eğitim sisteminde 1950’lerde Müslüman ülkelerden İsrail’e doğru yaşanan yoğun Yahudi göçlerinden sonra birtakım değişiklikler gerçekleştirilmiştir. Bu yeni gelenler çocuklarına dini eğitim aldırılmış kimselerden oluşmaktadır. Bu sebeple İsrail’deki Yahudileri kaynaştırmak için dini eğitime daha fazla önem vermeye başlamıştır. Bu süreç 1967’e kadar devam etmiştir. Bundan sonra görünür bir değişim daha yaşanmıştır. 1967 savaşında Yahudiler için önem taşıyan Kudüs, Hebron (el-Halil) gibi kutsal mekânlar ele geçirilmiştir. Bu da hem laik ve hem de dindar Yahudiler için yeni bir ilham kaynağı olmuş ve seküler anlayış yanında dini Siyonizm güçlenmiş, toplum nezdinde dini anlayışlara olan ilgi artmıştır. Bunun eğitim sistemine de yansımaları olmuş din ile ilgili yeni düzenlemeler yapılmıştır. Bu süreçte kız ve erkek öğrenciler için ayrı okullar da açılmıştır.⁵⁵

Öte taraftan İsrail’deki eğitim sisteminin diğer kısmını da azınlık okulları oluşturmaktadır. Bahsedilen okullarda seküler eğitim sisteminde yer alan dersler yanında her din mensubu kendi dinine ait bilgileri öğretebilmektedir. Arapçanın konuşulduğu okullar, Arap otoriteleri tarafından yönetilmektedir. Bununla beraber bu okullar İsrail Eğitim Bakanlığı bünyesinde yer alan Arapların eğitim işlerinden sorumlu bir birime bağ-

⁵⁴ Şeyma Arslan, “Toplumsal ve Siyasi Arka Planlar Açısından İsrail’in Eğitim Sisteminde Dinin Yeri”, *Değerler Eğitimi Dergisi*, Cilt 3, Sayı 9, 2005, s. 74.

⁵⁵ Gross, “State-Religious Education in Israel”, ss. 152-155.

lıdır. Hıristiyan azınlıkların da kendi okulları vardır ve yine kendileri tarafından idare edilmektedir. Bu okullarda İsrail hakkında temel bilgilere de yer verilmektedir. Arap okullarının varlığı İsrail'in ikilemelerinden birini oluşturmaktadır. Zira İsrail ile Arap devletler arasında sürtüşmeler devam ederken ülke içindeki bu okullara karşı tutumun nasıl olacağı ve bu okullarda okuyan Arapların İsrail'e karşı tutumunun ne olacağı bir sorun oluşturmaktadır. Hatta Arap okullarındaki ders kitaplarının içeriğinde Yahudilere karşı kışkırtıcı ifadelerin bulunup bulunmaması tartışmaları da çeşitli şekillerde İsrail gündemine yansımaktadır.⁵⁶

Buraya kadar ifade edilen bilgilerde görüldüğü gibi İsrail eğitim sistemi bir taraftan Yahudilerin kendi içinde diğer taraftan farklı din mensupları ile aralarında olmak üzere çeşitli tartışmaları barındırmaktadır. Bu tartışmaların temelinde de din ve etnisiteye dayalı anlayışlar bulunmaktadır. Seküler Yahudiler, Yahudiliğin bir din olarak eğitim müfredatında yer almasından rahatsızlık duyarken dindar Yahudiler, dinin kültüre indirgenmesine karşı çıkmaktadır. İsrail'de eğitim sistemi bütün bu yaşanan süreçlerin sonunda bazı ikilemleri de hala içinde barındırmaktadır. Şöyle ki seküler eğitim içinde dini eğitimin meşru bir yer edinmesine karşın devlet okullarında dini eğitimin seçmeli olup olmaması ve dini eğitimin seküler bir devletin organizasyonu altında mı yoksa daha dindar bir karakter taşıyan organizasyonlar tarafından idaresinin mi uygun olacağı konusundaki tartışmalar devam etmektedir.⁵⁷ Son olarak İsrail'de seküler hukukun işlediğini bunun yanında sınırlı bir alanda ise dini hukukun uygulandığını söylemek gerekmektedir. Bunun yanında din eğitimi de İsrail eğitim sisteminin bir parçasını oluşturmaya devam etmektedir.

4. Kamuoyu Araştırmalarında Din ve Devlet

Hiddush adlı organizasyon zaman zaman din-devlet ilişkilerini merkeze alan diaspora Yahudilerinin İsrail'e bakışlarından, evlilik, boşanma,

⁵⁶ Arslan, "İsrail'in Eğitim Sisteminde Dinin Yeri", ss. 75, 80, 81, 83.

⁵⁷ Gross, "State-Religious Education in Israel", ss. 157, 159.

kadın hakları ve öteki dinlere mensup insanların hakları gibi konulara varana kadar pek çok alanda araştırma yaparak halkın nabzını tutmaktadır. Bu organizasyon aynı zamanda birtakım sorunlara dikkat çekerek yeni bir yapılanma ortaya koymaya çalışmaktadır.⁵⁸ İsrail’de 2016 yılında Yedioth Ahronot gazetesi ile Hiddush kurumu yapılan bir araştırma halkın yüzde 81’inin devletin dini meselelere müdahil olmasına sıcak bakmadığını ortaya çıkarmış. Bu araştırma sonucuna göre halkın liberal laik görüşü savunduğu ancak şahsi hayatında dine ve geleneklere bağlı bir yaşantıyı tercih ettiği ortaya çıkmaktadır.⁵⁹ Yine Hiddush’un verilerine göre halkın yaklaşık % 65’i Ortodoks, Muhafazakar ve Reformist Yahudiliğin devlette eşit statüye sahip olmasını savunurken devletin gittikçe dini alana doğru kayması ve daralmasına tepki gösterenlerin oranının ise (çeşitli parti taraftarlarının oranlarında farklılık olmakla birlikte) $\frac{3}{4}$ ’üne tekabül ettiği görülmektedir. Yine din–devlet ilişkileri konusu bağlamında halkın din özgürlüğü, hukukun üstünlüğü ve bireysel üstünlüklerin korunmasında en çok hangi kuruma güvendikleri noktasında yapılan bir araştırmada % 39 ile Yüksek Mahkeme üst sırada çıkarken aynı oranda kurumlardan hiçbirine güven duymadıkları da görülmüştür. Katılımcıla-

⁵⁸ Hiddush kim olduğunu ise kendileri dini özgürlük ve eşitlik çağında İsrail ve Yahudiliği düşünen bir organizasyon olarak açıklarken, amaçlarını ise nasıl bir İsrail hayal ettiklerini açıklayarak ifade ediyorlar: Herkesin kendi tercihine göre -dinsel veya sivil tarzda- evlenmek konusunda özgür olduğu; dini ya da seküler mahkemelerin aynı oranda yetkili olduğu ve isteyenin istediği mahkeme yargılanabildiği; kimin Yahudi olduğu konusunda daha geniş yaklaşımların sergilendiği; bütün İsrail vatandaşlarının askerlik hizmetine eşit katılımının olduğu, muafiyetlerin (Hasidiler gibi) olmadığı; devletin Yahudilere ve diğer din mensuplarına eşit mesafede yaklaştığı; devletin din özgürlüğünün teminatı ve destekçisi olduğu, diğer din mensuplarının bile dini ihtiyaçlarını adil bir şekilde gideren, destekleyen; kadın erkek eşitliğinin ve otobüslerden dini mekanlara kadar her alanda sağlandığı; farklı cenaze uygulamalarına müsamaha gösterilen; İsrail peygamberlerinin vizyonu olarak kuruluş bildirgesinde ifade edilen özgürlük, adalet ve barış temeli üzerine kurulmuş, din ve vicdan özgürlüğünün sağlandığı bir İsrail hayal ettiklerini ve bunun için çalıştıklarını ifade ediyorlar. Bk. “The Hiddush Vision, Imagine A Reality” (30.01.2011) http://hiddush.org/article-2090-0-Imagine_A_Reality.aspx [01.11.2017].

⁵⁹ “İsrail Halkı İçin Din ve Gelenek Devletin Yönetim Şekli Değil” *Şalom Gazetesi* 04.10.2016, http://salom.com.tr/haber-100606-Israil_halki_icin_din_ve_gelenek_devletin_yonetim_sekli_degil.html [15.11.2017].

rın % 39'u hiçbir kuruma güvenmezken, dini mahkemelere güvenenler % 9; hükümete güvenenler % 5; Baş Hahamlığa güvenenler % 4 ve Knesset'e güvenenler ise % 4 olarak tespit edilmiştir.⁶⁰ Hiddush'un yaptığı araştırmada çiftlerin % 29'unun evli olmadan birarada yaşadığı; yine 2017 yılında eşcinsel (LGBTQ) evliliklere desteğin rekor seviyeye çıkarak % 79'a ulaştığı⁶¹ açıklanmaktadır. Yahudi geleneğinde Tora'da yer alan bilgilere dayanılarak eşcinselliğin yasaklandığı ve cezalandırılması gerektiği kabul edilmiştir.⁶² Ancak 1970'lerden itibaren Yahudi mezhepleri arasında eşcinsellerin toplum içindeki varlıklarını kabul eden ve suç olmaktan çıkarılan görüşlerin ortaya çıktığı görülmektedir.⁶³ Yukarıda birkaç örneğini verdiğimiz tarzdaki araştırmalar İsrail'in sekülerlik ile dindarlık arasında bir gerilim noktasında durduğunu lakin bir çok konuda halkın daha özgürlük yanlısı olduğunu göstermektedir. Bu tartışmaların günümüze özgü olduğunu söylemekte bir hayli zor. İsrail kuruluşundan itibaren bu tartışmaları –ama gittikçe artan bir dozda- sürdürmektedir.⁶⁴

Sonuç

Sonuç olarak günümüz İsrail devletinin Yahudi tarihi içindeki en önemli aşamalardan birisi olduğu kadar bir kırılmayı da temsil ettiği görülmektedir. Kurucu ideoloji olarak ortaya çıkan Siyonizm, bu kırılmanın ana sebebi olarak ortada durmaktadır. Kutsal topraklarda, yeniden bir devlet çatısı altında olma fikri ve bunun Tanrı'ya rağmen başarılacak olması Yahudilerin ilk alışmaları gereken meseleyi oluşturmaktadır. Bağımsızlık sonrası gelinen noktada siyonistlerin bunu büyük oranda aştıkları, Hasi-

⁶⁰ Uri Regev, "The religion-state aspects of Israel's Nation-state bill" (18.10.2017), http://hiddush.org/article-22135-0-Israel_Religion_State_Index_2017.aspx [01.11.2017].

⁶¹ "Hiddush public opinion survey shows dramatic results:Support for same-sex marriage/civil unions - record high of 79%!" (08.06.2017) http://hiddush.org/article-17118-0-Support_for_samesex_marriagecivil_unions_record_high_of_79.aspx [01.11.2017].

⁶² Levililer, 18: 22; 20: 13.

⁶³ Süleyman Turan, "Günah, Hastalık ya da Alternatif Bir Yaşam Biçimi mi? Modern Yahudi Mezheplerinde Homoseksüellik Konusunda Yaşanan Kırılmalar", *İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2014, Sayı 30, ss. 150, 154, 156.

⁶⁴ Örneğin 1988'lerdeki bir tartışma için bk. Sigmund Bendkower, "Sofuların Laikliğe Karşı Mücadelesi Devleti Çatlatıyor", *Ortadoğu Dosyası*, ss. 146-151.

diler gibi az sayıdaki muhalifin dışında insanların artık bu fikre alıştıkları, kabullendikleri ve kendi varoluşlarının önemli bir zorunluluğu olarak gördüklerini söylemek mümkündür. Fakat kurucu ideoloji seküler milliyetçi bir ideoloji iken Yahudi halkının önemli bir kısmının buldukları ülkelerde din sayesinde kimliklerini korumayı başardıkları için bir Yahudinin hayatında dinin dışarıda bir yerde duran bir unsur olmadığı da bilinmelidir. Her ne kadar tüm Yahudilerin dinle ilişkisinin aynı düzeyde olduğu söylenemese de dinle ilişkilerinin bütünüyle bir tür Protestanlık tarzında olduğu da söylenilemez. Dolayısıyla İsrail'i oluşturan halkın dini talepleri, seküler yapıyı şu ya da bu şekilde zorlayan önemli bir unsur olarak karşımıza durmaktadır. Yukarıda ifade edildiği gibi bu durum hukuktan eğitime kadar pek çok alanda karmaşık bir yapının ortaya çıkmasına yol açmıştır. Bu arada farklı ideolojik kökenlerden gelen yani kapitalist, sosyalist vb. ideolojilerle beslenen Yahudilerin de devleti dönüştürme çabaları gibi aynı zamanda dinle ilişkilerini farklı düzeylerde ifade eden dindarların talep ve beklentileri de devleti zorlayan bir unsur olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu yüzden İsrail, Kudüs'ten bakılınca aşırı dindar ve adeta bir tür Vatikan görünümü andırırken Tel Aviv'den bakılınca da bir tür Paris, Cannes ya da Rio de Janeiro gibi görünmektedir. Yani bir taraftan bakıldığında dini mahkemeleri, özerk dini okulları, baskın dini söylemleri, sokak ve caddelerde kullanılan bütün dini sembolleri, askerler de dahil bir çok görevlinin mensup olduğu cemaat ve tarikatın emarelerini üzerlerinde rahatça taşıması gibi hususlar dini bir devlet görüntüsü doğurmaktadır. Ancak modern seküler hayatın getirisi olan barlar, plajlar, eşcinsel yaşantılar vb. açısından bakıldığında da batıdan daha fazla batılı bir ülke görünümü vermektedir. İsrail aslında biraz da tam olarak bu çelişkilerin ortasında var olmaktadır. Ya da belki de İsrail'in hedeflediği Hiddush'tan da özlemine çektiği gerçek bir plüralizmdir. Tüm bu çelişkiler yumağında "öteki"ler olarak yer alan Müslüman unsurlar ise güvenlik sorunu üzerinden garip bir şekilde tüm bu birbirine uymayan parçaları bir arada tutmaya yarayan tutkal görevi görmektedir. İsrail; güvenlik sorunu, holokost ve pogrom travmalarını kendisine olan desteği artırmak için kullanırken bu destek karşısında

yeni gelenlere yerleşim alanları oluşturma, yerleşim alanları oluştururken de çatışma ve tekrar güvenlik sorunu doğurmaya devam etmektedir.

Dolayısıyla İsrail, hem değişik ülkelerden gelen farklı kültürel ortamlarda yetişmiş Yahudilerden oluşmakta hem de farklı inanç mensuplarının bir arada yaşamasına imkan sağlamayı vaat eden, kuruluş beyannamesinde de ifade ettikleri çok kültürlü ve demokratik bir devlet oluşturma ideali taşımaktadır. Diğer taraftan ötekine yaşama şansı vermeyen ideolojik (Siyonizm) ya da dini taleplerle şekillenen gündelik politikalar içinde bulunmaktadır. Tüm bu çelişkiler yumağında geleceğin İsrail'i hangisi olacaktır?

Kaynakça

- Adam, Baki; "Kutsal Toprak, Mesih ve Terör", *Dini Araştırmalar*, 2004, Cilt 7, Sayı 20, ss. 61-72. Aldeeb, Sami; "La Liberte Religieuse En Israel", *L'Islam Aujourd'hui Revue Periodique de l'Organisation Islamique pour l'Education, Les Sciences et la Culture*, 1990, ss. 139-162.
- Yasser Arafat, "Vatanımı Çaldılar" *Ortadoğu Dosyası, Filistin Ayaklanması, İsrail, İran ve Irak*, İstanbul: Alan Yayıncılık 1988, ss. 79-85.
- Arian, Asher; Nachmias, David; and Amir, Ruth; *Executive Governance In Israel*, New York: Macmillan Press, 2002.
- Arslan, Şeyma; "Toplumsal ve Siyasi Arka Planlar Açısından İsrail'in Eğitim Sisteminde Dinin Yeri", *Değerler Eğitimi Dergisi*, Cilt 3, Sayı 9, 2005, ss. 59-83.
- Bacon, Gershon C.; *The politics of Tradition. Agudat Yisrael in Poland 1916-1939*, Jerusalem: Magnes Press, Hebrew University, 1996.
- Bard, Mitchell G.; *Myths And Facts: A Guide To The Arab-Israeli Conflict*, American-Israeli Cooperative Enterprise, 2006.
- Bendkower, Sigmund "Sofuların Laikliğe Karşı Mücadelesi Devleti Çatlatıyor", *Ortadoğu Dosyası, Filistin Ayaklanması, İsrail, İran ve Irak*, İstanbul: Alan Yayıncılık 1988, ss. 146-151.
- El Tal, Tsevi; "İsrail Mahkemelerinde İbrani Hukuku", Eldar Hasanov (çev.), *Necmettin Erbakan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Sayı 38, 2014, ss. 193-201.

- Englard, İzhak; "Law And Religion in Israel", *The American Journal of Comparative Law*, Volume 35, No: 1, 1987, ss. 185-208.
- Gavison, Ruth; "Jewish and Democratic? A Recoinder to The "Ethnic Democracy" Debate" *Israel Studies*, Volume 4, Number 1, Spring, 1999.
- Ghandur, Zeina; "Religious Law in a Secular State: The Jurisdiction of The Shari'a Courts of Palestine and Israel", *Arab Law Quarterly*, Volume 5, No: 1, 1990, ss. 25-48.
- Grabski, August; "on the Anti-Zionism of the Bund (1947-1972)" , (August 10, 2005) *Workers' Liberty*, [10.10.2017].
- Gross, Zehavit; "State-Religious Education in Israel: Between Tradition And Modernity", *Prospects*, Volume XXXIII, No: 2, June 2003, ss. 149-164.
- Herzl, Theodor; *Yahudi Devleti*, Sedat Demir (çev.), İstanbul: Ataç Yayınları, 2007.
- Kumaş, Mehmet Salih; "Hukukî Çoğulculuk Bağlamında Osmanlı ve İsrail Hukuklarına Bir Bakış", *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Cilt XV, Sayı 2, 2006, ss. 343-364.
- Kurt, Ali Osman; "Yahudi Aydınlanma Hareketi: Haskala", *Milel ve Nihal: İnanç, Kültür ve Mitoloji Araştırmaları Dergisi*, 2010, Cilt 7, Sayı 1, ss. 33-59.
- Lange, Nicholas De; *Yahudi Dünyası Atlaslı Büyük Uygarlıklar Ansiklopedisi*, Sevil Atauz (çev.), İstanbul: İletişim Yayınları, 2000.
- Lenin, V.İ.; *Seçme Eserler c. 3, 1905-1907 Devrimi*, S. N. Kaya (çev.), Ankara: İnter Yay. 1994.
- Levinas, Emmanuel; "İsrail Devleti ve İsrail Dini", Hamdi Özyel (çev.), *Tezkire, Düşünce, Siyaset, Sosyal Bilim Dergisi*, sayı 38-39, 2004.
- Pikar, Ariel; "Dindar-Siyonist Hahamların Fetvalarında İsrail Devleti'ndeki Yahudi Olmayanların Statüsü", *Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Cilt XVII, Sayı 30, 2014/2, ss. 1-23.
- Rafael, Eliezer Ben and Sharot, Stephen; *Ethnicity, Religion And Class In Israeli Society*, Cambridge: Cambridge University Press, 1991.
- Regev, Uri; The religion-state aspects of Israel's Nation-state bill [18.10.2017]. http://hiddush.org/article-22135-0-Israel_Religion_State_Index_2017.aspx [01.11.2017].
- Said, Edward – Rushdi, Salman "Filistin Kimliği Üzerine", *Ortadoğu Dosyası, Filistin Ayaklanması, İsrail, İran ve Irak*, İstanbul: Alan Yayıncılık 1988, ss. 256-274.
- Shindler, Colin; *A History Of Modern Israel*, Cambridge: Cambridge University Press, 2013.
- Sokolow, Nahum; *Zionism In The Bible*, London: The Zionist Organisation, 1918.
- "Taş Çocukları Şamir'in Bürosunda"; "Öldüresiye Dövün, Kurşunlayın ve Gömün" *Ortadoğu Dosyası, Filistin Ayaklanması, İsrail, İran ve Irak*, İstanbul: Alan Yayıncılık 1988, ss. 32-39, 40-48.

“The Hiddush Vision, Imagine A Reality” (30.01.2011) http://hiddush.org/article-2090-0-Imagine_A_Reality.aspx [01.11.2017].

The Babylonian Talmud, (eds.) Isidore Epstein, London: The Soncino Press, 1935.
Turan, Süleyman; “Günah, Hastalık ya da Alternatif Bir Yaşam Biçimi mi? Modern Yahudi Mezheplerinde Homoseksüellik Konusunda Yaşanan Kırılmalar”, *İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2014, Sayı 30, ss. 135-172.

Zerubavel, Yael; *Recovered Roots: Collective Memory and The Making of Israeli National Tradition*, Chicago: The University of Chicago Press, 1995.

<http://mfa.gov.il/MFA/AboutIsrael/People/Pages/SOCIETY-%20Minority%20Communities.aspx> [24.08.2017].

Israel Studies An Anthology: Multicultural Realities, By Guy Ben Porat, Jewish Virtual Library, 2009, jewishvirtuallibrary.org/israel-studies-an-anthology-multicultural-relalities [24.08.2017]“Hiddush public opinion survey shows dramatic results: Support for same-sex marriage/civil unions - record high of 79%!” (08.06.2017)

http://hiddush.org/article-17118-0-Support_for_samesex_marriagecivil_unions__record_high_of_79.aspx [01.11.2017].

“İsrail Halkı İçin Din ve Gelenek Devletin Yönetim Şekli Değil” *Şalom Gazetesi* 04.10.2016,

http://salom.com.tr/haber-100606-Israil_halki_icin_din_ve_gelenek_devletin_yonetim_sekli_degil.html [15.11.2017].

un.org/en/universal-declaration-human-rights/index.html [17.10.2017].

www.mfa.gov.il/mfa/foreignpolicy/peace/guide/pages/declaration%20of%20Establishment%20of%20state%20of%20israel.aspx [24.08.2017].

